

СТЕФАН ЦВАЙГ

Мария-Антоанета

enthusiast
|
VINTAGE

Стефан Цвайг

МАРИЯ-АНТОАНЕТА

Портрет на един посредствен характер

Stefan Zweig
Marie Antoinette
Bildnis eines mittleren Charakters

Insel / Verlag, Leipzig, 1932

Стефан Цвайг
Мария-Антоанета

© Ива Иванова, преводач, 1987, 2013

© Виктор Паунов, художник, 2013

© **Enthusiast** – запазена марка

на „Алто комюникейшънс енд пбблишинг“ ООД, 2013

ISBN 978-619-164-041-6

СТЕФАН
ЦВАЙГ

Мария-Антоанета

Портрет на един посредствен характер

Превела от немски
Ива Иванова

enthusiast
VINTAGE
София, 2013

УВОД

Да напишеш историята на Мария-Антоанета означава да се заемеш с процес, продължил повече от сто години, в който обвинители и защитници си отправят най-ожесточени взаимни нападки. Бурният тон на дискусиата е предизвикан от обвинителите. За да бъде уязвено кралството, Революцията трябва да нападне кралицата, и то кралицата като жена. Истинността и политиката обаче рядко вървят ръка за ръка, затова, когато някой образ се извайва с демагогска цел, не бива да се очаква особена безпристрастност от страна на раболепните слуги на общественото мнение. Срещу Мария-Антоанета не се пестят никакви средства и клевети, за да бъде пратена на гилотината – във вестниците, брошурите и книгите на *louve autrichienne*^{*}, сякаш се приписват всякакви пороци, пълно морално падение, всевъзможни перверзии; дори в самия дом на правосъдието, в съдебните зали, публичният обвинител прави патетична съпоставка между „вдовицата Капет“ и най-прочутите блудници, известни от историята – Месалина, Агрипина и Фредегунда. Толкова по-решителен е обратът, който настъпва през 1815 г., когато на френския трон отново се възкачва един от Бурбоните; династията трябва да се идеализира, ето защо сатанинският образ се покрива с пастелни цветове: няма нито едно изображение на Мария-Антоанета от онова време без облачета от тамян, без ореол. Редят се славослов след славослов, недостижимите доброде-

---

* Разпънатата австрийка (фр.). – Бел. прев.

тели на Мария-Антоанета намират ожесточена защита, нейното благонравие и безпримерният ѝ героизъм се възпяват в стихове и проза, а воалът от легенди, извезан предимно от аристократични ръце и обилно напоен със сълзи, закрива преобразения лик на *reine martyre*, на кралицата мъченица.

Тук, както в повечето случаи, душевният облик се намира някъде по средата. Мария-Антоанета не е нито велика светица на роялизма, нито пък *grue*, блудница на Революцията, а характер, който не се отличава с нищо особено; всъщност тя е обикновена жена, нито кой знае колко умна, нито кой знае колко глупава, нито пламенна, нито студена, без особено влечение към доброто и без всякакво желание да причинява зло; тя е обикновена жена от вчера, днес и утре, без наклонности към демонизъм, без желание за героизъм и навярно тъкмо това едва ли може да се превърне в обект на някаква трагедия. Но на историята, този велик демиург, съвсем не ѝ трябва героичен характер за главно действащо лице, за да възвеличи до небето някоя покъртителна драма. Трагическото напрежение не произтича единствено от извънмерните качества на определена личност, а във всеки случай и от несъгласието на човека със своята съдба. То е в състояние да се прояви драматично, когато един всемогъщ човек, герой, гений влезе в състъпничество със заобикалящата го действителност, оказала се твърде сковаваша, твърде враждебна към съдбовното му предназначение – да речем, един Наполеон, който се задушаваша на островчето Света Елена, един Бетховен, закрепостен в глухотата си, – винаги и навсякъде, при всички велики личности, ненамерили възможност да осъществят личните си качества и амбиции. До трагизъм обаче се стига и тогава, когато някой обикновен или дори слабоволев човек стане носител на чудовищ-

на съдба, когато личната му отговорност го потиска и мачка – ето тази форма на трагизъм ми се струва дори по-човешка и покъртителна.

Защото изключителният човек подсъзнателно се стреми и към изключителна съдба; на необикновените му качества органически подхожда да живее героично или – както казва Ницше – „застрашително“; той предизвиква света по един безмилостен начин поради безмилостните изисквания, които са му присъщи. Ето как в крайна сметка гениалният характер не е без вина за страданието си, защото вътрешният му глас тайнствено призовава огненото изпитание, което ще разкрепости последните му сили; и както ураганът носи чайката, така и той е понесен от могъщата си съдба, която го издига все по-нагоре. Затова пък посредственият характер обича миролюбивия начин на живот, той няма никаква нужда от засилване на напрежението, предпочита да живее спокойно и в сянка, на завет и при умерена температура на съдбата; ето защо се противи, ето защо се бои, ето защо бяга, когато някоя невидима ръка го разтърси. Не желае да се нагърбва с роля в световната история, на-против – плаши се от нея; не търси страданието, а му го налагат; заставят го – отвън, не отвътре – да стане по-велик, отколкото е всъщност. Смятам, че страданията на героя по задължение, на обикновения човек, не са по-малки от патетичните страдания на истинския герой – те дори са по-разтърсващи, защото обикновеният човек не може да проумее смисъла на своите страдания; той трябва да понесе всичко, без да знае защо, без да притежава блаженото избавление на твореца, който извайва от мъката си творби и непреходни форми.

Като че ли с живота на Мария-Антоанета историята ни предлага най-яркия пример как съдбата понякога си избира един обикновен човек и с повелителната си дес-

нища насилствено го тласва далеч извън границите на собствената му посредственост. През първите три десетилетия от своя тридесет и осем годишен живот тази жена върви равнодушно по своя път, макар че обкръжаващата я среда наистина е изключителна; никога не прекрачва средната мяра – нито за добро, нито за лошо: душата ѝ е безстрастна, характерът – посредствен, и исторически погледнато, отначало тя е само статистка. Без избухването на революцията тази сама по себе си незначителна представителка на Хабсбургите невъзмутимо би продължила да живее в своя весел и безгрижен измислен свят подобно на стотици милиони жени от всички времена; би танцувала, бърбила, обичала, би се смяла и гиздила, би ходила на гости, би давала милостиня; би раждала деца и най-сетне кротко би легнала на смъртния одър, без да е усетила духа на епохата. Биха я погребали тържествено, както подобава на кралица, придворните биха носили траур – но щеше да се изтрие от паметта на човечеството подобно на безбройните принцеси, на всички онези Марии-Аделаиди и Аделаиди-Марии, Ани-Екатерини и Екатерини-Ани, чиито надгробни плочи се намират в Гота, но никой не чете бездушните им, студени надписи. Никой смъртен не би се запитал какъв е бил нейният облик или угасналата ѝ душа, никой не би узнал каква е била в действителност и, което е най-същественото, никога самата тя, Мария-Антоанета, кралица на Франция, не би узнала и проумяла каква е била тя без своето изпитание, защото – за добро или зло – посредственият човек не усеща вътрешна необходимост за самопреценка, не е любопитен да разбере какво представлява, преди съдбата да го е принудила. Той оставя възможностите си да дремят неоползотворени, действителните си заложиби – да закърняват, силите и мускулите, които никога не използ-

ва – да отслабнат, преди нуждата да ги напругне за истински отпор. Посредственият характер трябва да бъде изтръгнат от себе си, за да стане това, което би могъл да бъде, и дори повече от онова, което по-рано сам е предугаждал и знаел; за тази цел съдбата не разполага с друг бич освен с нещастieto. Както творецът понякога нарочно търси не патетично всеобхватен, а външно дребен сюжет, за да разгърне творческите си сили, така и съдбата от време на време търси незначителния герой, за да докаже, че и най-негодният материал може да предизвика върховно напрежение, че и най-немошната и опърничава душа е способна на велика трагедия. Такава трагедия, и то една от най-красивите сред този неволен героизъм, носи името Мария-Антоанета.

Защото в случая историята с небивало умение вплива обикновения човек в своята драма, въображението ѝ ражда многобройни епизоди и чудовищни исторически измерения, изкусно противопоставя крайностите на тази първоначално неплодоносна главна фигура. Най-напред със сатанинска хитрост задоволява прищевките на жената. Дава на детето императорски двор, на девойчето поднася корона, щедро обсипва младата жена с всички дарове на прелестта и богатството, а на това отгоре я дарява с леко сърце, което не пита за цената и стойността на даровете. Години наред я глези, изнежва това неразумно сърце до пълно замайване и то става все по-безгрижно. Наистина съдбата бързо и леко превъзнася жената до шеметните висоти на щастието, затова пък с толкова поизтънчена жестокост, толкова по-бавно я свлича оттам. В тази трагедия с мелодраматична отчетливост си дават среща най-крайни противоположности; императорският дворец със стотици стаи се сменя с окаяна затворническа килия, кралският трон – с ешафода, каляската от кристал и злато – с гробарска талига, луксът – с недоимък, лю-

бовта на целия свят – с омраза, триумфът – с позорния стълб; падението неумолимо достига най-страшни дълбини. И този малък, този посредствен човек, изневиделица нападнат в мига, когато са удовлетворени всичките му прищевки, това неразумно сърце не може да проумее какво възнамерява да прави с него чуждата сила, усеща само как безмилостната ръка го мачка и забива хищните си, свирепи нокти в измъчената му плът; този нищо неподозиращ човек, който не е съгласен да страда, а и не е свикнал със страданието, се брани и дърпа, стене и бяга, опитвайки се да се измъкне. Но с неумолимостта на творец, който не престава да обработва материала, преди да е изтръгнал от него върховното напрежение и сетните му сили, опитната ръка на злощастieto не изпуска Мария-Антоанета, преди да закали и извиси нейната мека и немощна душа, преди да изтръгне от нея с пластична яснота цялото ѝ величие, запазено като неведомо наследство от деди и прадеди. Жената, която никога не се е вглеждала в себе си, а сега е подложена на такова изпитание, най-сетне се изтръгва от ужаса и проумява преображението; тъкмо когато я напускат външните ѝ сили, тя усеща, че вътре в нея се заражда нещо ново и велико, което би било невъзможно без онова изпитание. *Едва в злочестината си човек разбира кой е всъщност* – тези донякъде горди, донякъде покъртителни думи внезапно се отронват от смаяните ѝ устни; обзема я предчувствието, че тъкмо заради това страдание нейният малък, посредствен живот ще бъде запомнен от идните поколения. И със съзнание-то за по-висш дълг характерът ѝ надраства собствените си граници. Малко преди да се разпадне тленната форма, е изваян шедьовърът, който ще я надживее, затова в сетния, най-сетния си час Мария-Антоанета – посредственият човек – най-после достига трагичните, величави измерения на своята съдба.

ОМЪЖВАНЕТО НА ЕДНО ДЕТЕ

Векове наред Хабсбургите и Бурбоните са воювали по многобройните немски, италиански и фламандски бойни полета за надмощие в Европа; най-сетне се уморяват – и едните, и другите. Старите съперници най-после разбират, че с неутолимата си ревност само са разчиствали пътя на други владетелски домове; от английския остров един народ от еретици вече посяга към световното господство, протестантското маркграфство Бранденбург прераства в могъщо кралство, полуезическа Русия се готви да разпрости своята сфера на влияние до безкрайни далнини. „Няма ли да бъде по-добре, започват да се питат монарсите и техните дипломати, но както винаги твърде късно, ако запазим мир помежду си, вместо непрекъснато да подновяваме гибелните войни в полза на преуспяващите безверници?“ Шоазьол от двора на Луи XV и Кауниц, съветник на Мария Терезия, изковават съюз и за да бъде скрепен той трайно, а не да се възприема като временно примирие между две войни, предлагат двете династии, Хабсбургите и Бурбоните, да сключат кръвен съюз. В двора на Хабсбургите никога не са липсвали принцеси за женене; и този път има богат избор от всякакви възрасти. Отначало министрите преценяват дали Луи XV въпреки напредналата си възраст и крайно съмнителния си морал може да встъпи в брак с някоя хабсбургска принцеса, ала най-христолюбивият крал бърза да напусне ложето на мадам Помпадур, за да се вмъкне при друга фаворитка – мадам Дюбари. Импе-

ратор Йозеф, овдовял повторно, също не проявява особено желание да го сватосат с някоя от трите позастарели дъщери на Луи XV; ето защо най-естествена остава третата връзка – да се сгоди подрастващият престолонаследник, внук на Луи XV и бъдещ носител на френската корона, за някоя от дъщерите на Мария Терезия. През 1766 г. смятат, че единадесетгодишната Мария-Антоанета би могла да е сериозна партия; австрийският посланик изрично подчертава в писмото си до императрицата от 24 май: *Кралят даде да се разбере, че Ваше величество може да смята предложението за обсъдено и утвърдено*. Дипломатите обаче не биха били дипломати, ако за тях не представляваше въпрос на чест да усложняват простите неща и преди всичко умело да протакат всяко важно дело. Двата двора се въвличат в общи интриги; минава година, втора, трета и Мария Терезия, която таи основателни подозрения, започва да се опасява, че неприятният ѝ съсед Фридрих Пруски, „чудовището“, както тя го назовава с искрено негодувание, в крайна сметка ще осуети с някое от своите макиавелистки сатанинства този план с такова важно значение за господстващото положение на Австрия; ето защо тя влага цялата си любезност, хитрост и цялата си жар, за да не изпусне половинчатото обещание на френския двор. С енергичността на професионална сватовница, с упоритата и неотстъпчива търпеливост на своята дипломация тя постоянно разгласява в Париж качествата на принцесата; обсипва пратениците с любезности и подаръци, за да донесат от Версай сериозно предложение за женитба; повече императрица, отколкото майка, позагрижена за нарастването на „семејната власт“, отколкото за щастието на детето си, тя не се стъписва дори от предупреждението на своя пълномощен министър, че природата е лишила престолонаследника от всякакви

дарби; разумът му бил ограничен, държал се извънредно недодялано и бил съвършено безчувствен. За какво ли е притрябвало на една ерцхерцогиня щастие, щом ще става кралица? Колкото по-разгорещено Мария Терезия настоява за официално писмено предложение, толкова по-невъзмутимо опитният крал Луи XV протака нещата; цели три години той иска портрети и сведения за малката ерцхерцогиня и обявява, че по принцип гледа благосклонно на плана за женитба. Но не прави така желаното официално предложение, не се обвързва.

Нищо неподозиращият залог за тази важна държавна сделка – единадесет-, дванадесет-, тринадесетгодишната Тоанет, нежна, миловидна, стройна, с безспорна хубост, междувременно си играе и лудува със своите сестри, братя и дружки из стаите и парковете на Шьонбрун; на уроците, книгите и обучението си не обръща особено внимание. С естествената си миловидност и неукротима жизненост тя така ловко умее да върти на пръста си гувернантките и абатите, натоварени с възпитанието ѝ, че успява да се измъкне от всякакви учебни часове. И Мария Терезия, чиято прекомерна заетост с държавни дела никога не ѝ позволява да положи специални грижи за което и да било от многобройните си деца, един ден с ужас установява, че бъдещата кралица на Франция на тринадесет години не умее да пише правилно – нито на немски, нито на френски, – а не е усвоила и най-бегли познания по история и по другите по-обща учебни предмети; музикалните ѝ изяви не правят изключение от цялостната картина, въпреки че уроци по пиано ѝ дава не някой друг, а самият Глук. Налага се в последния момент пропуските да бъдат наваксани, така че разглезената и мързелива Тоанет да се превърне в образована дама. За една бъдеща кралица на Франция е важно преди всичко да танцува прилично и да говори френски с добър акцент;

Стефан Цвайг
МАРИЯ-АНТОАНЕТА
Превод *Ива Иванова*
Редактор *Цветелина Лакова*
Коректор *Людмила Стефанова*
Художник *Виктор Паунов*
Предпечат *Лиляна Карагьозова*

Австрийска. Второ издание.
Формат 108×84/32
Печатни коли 37

ISBN 978-619-164-041-6

Издава

enthusiast

Запазена марка

на „Алто комуникайшънс енд пблшинг“ ООД

София, ул. „Кракра“ № 20
тел. 02/ 943 87 16, факс: 02/ 943 87 18
e-mail: office@enthusiast.bg

Фирмена книжарница „Ентусиаст бук хаус“,
София, ул. „Кракра“ № 12

Книгите на „Ентусиаст“ може да закупите с отстъпка
от www.bookstore.enthusiast.bg

Печат МУЛТИПРИНТ ООД

СТЕФАН ЦВАЙГ

Мария-Антоанета

На теб, мила сестро, пиша за последен път. Осъдиха ме току-що, но не на позорна смърт, която застига само престъпниците, а на смърт, която отново ще ме отведе при твоя брат. Невинна като него, аз се надявам да му приличам и в сетните си мигове. ... Благослови двете ми деца вместо мен. ... Дано и двамата разсъждават така, както непрестанно съм ги учила: че принципността и точното съблюдаване на личния дълг са най-съществената основа на живота, че взаимното приятелство и доверие ще ги направят щастливи. ... Нека вземат пример от нас! ... Дано моят син никога не забрави последните думи на баща си, които аз нарочно ще повторя: никога да не се опитва да мъсти за нашата смърт!...

Умолявам всички, които познавам ... да ми простят мъките, които може би неволно съм им нанесла. Прощавам на всичките си врагове страданията, които ми причиниха. ... Имах приятели. Мисълта, че завинаги се разделям с тях, както и убеждението за техните страдания са най-голямата ми мъка, която ще отнеса в смъртта. Нека поне узнаят, че до сетния си миг съм мислила за тях.

... Сбогом, сбогом!

www.entusiast.bg

9 786191 640416

Цена 18.00 лв.

